

ESTATUT DE FORMACIÓ PROFESSIONAL: MODERNITZACIÓ I ENSENYAMENT TÈCNIC

María Lluisa RICO GOMEZ
CSIC, Madrid

Paraules clau: *ensenyament tècnic, formació professional, modernització, estatut de formació professional, dictadura de Primo de Rivera*

Statute vocational training: modernization and technical education

Summary: *The economic and social modernization, of the early twentieth century, was the context that formed the base for the regulation of industrial vocational education and working during the dictatorship of Primo de Rivera. This training must be technical and scientific, to modernize the economy, but also should serve to maintain the status traditional social and political and control over the working masses.*

Key words: *technical education, vocational training, modernization, statute vocational training, dictatorship of Primo de Rivera*

Introducció

La idea principal de l'orientació política, tant en l'Estatut d'Ensenyament Industrial de 1924 com en l'Estatut de Formació Professional de 1928, és la relació establida entre modernització i ensenyament tècnic. Hi ha una sèrie de conceptes clau que alimenten aquesta relació: riquesa nacional, riquesa industrial i riquesa en la formació de l'obrer. És tan gran l'interès de l'estat per aconseguir una economia nacional productiva i competitiva, que això el du a utilitzar la formació professional de l'obrer, enfocada cap a l'ensenyament tècnic i industrial, com a eina útil i fonamental per a fer de la indústria un sector clau en la modernització del país.

Aquesta estreta relació entre ambdós conceptes, modernització i ensenyament tècnic, s'enquadra dins del que l'italià Gino Germani (Germani, 1992: 96-97) denomina el moment històric del tradicionalisme ideològic o del que altres autors prefereixen anomenar modernisme reaccionari. En aquest estadi polític es manté la tradició pel que fa a les institucions polítiques i socials, i es fa èmfasi, en canvi, en la novetat de l'acció tècnica-econòmica, en l'autodeterminació i racionalitat econòmica (Germani, 1965:91-116), per a la qual cosa es necessita el coneixement científic, tecnologia i economia racional (Germani, 1969: 15-21). Davant d'aquestes premisses, en un context en què ha arrelat un

sindicalisme fort d'esquerres i un moviment obrer en auge, com també una incipient socialització de les masses, cal canalitzar aquest sector de la població, de les masses populars "rebels", dins del sistema a través de l'extensió de l'educació tècnica i científica. Amb això s'intenta aconseguir, d'una banda, un capital humà format en les noves arts industrials que ajude al desenvolupament econòmic industrial i, d'altra banda, acontentar l'obrer en fer-lo partícip d'un nou estatus econòmic, cultural i social dins del procés productiu.

Precisions conceptuals: modernització i ensenyament tècnic i industrial

Per a l'època, el terme modernització, pel que fa a l'economia, és sinònim de desenvolupament econòmic-industrial. És la solució per a la reconstitució econòmica del país a través de la capacitat i perfecció productora del treball i de l'educació tècnica, no sols del futur enginyer, sinó també de l'oficial obrer¹. Aquest objectiu se sustenta en una nova organització social, econòmica i, per descomptat, política que és garantia d'ordre i d'harmonia social: estructura natural, orgànica i corporativa que concilia els interessos del capital i els del treball, individuals i col·lectius, la unió dels quals ve donada per un ideal social de la professió i del treball (Primo de Rivera, 1929: 32-50)². Per tant, la formació professional de l'obrer és, en últim terme, una via per a la nacionalització de les masses (Primo de Rivera, 1929: 130)³.

Quant al segon concepte, tots coneixem la diferència clàssica entre tècnica i ciència: la ciència és la doctrina teòrica interpretativa de fets, mentre que la tècnica és l'aplicació pràctica de la ciència, és la comprovació empírica de les teories científiques, és purament instrumental, és l'art d'ensenyar el maneig de qualsevol procediment científic. Basant-se en aquesta definició, en principi, la introducció de la tècnica en la formació professional dels obrers seria un plantejament pràctic de les noves teories del saber científic aplicat al desenvolupament industrial (Navarro Brótons, 1994: 7-23).

Els artífexs mateix de l'organització de la formació professional tècnica industrial de l'obrer no especifiquen què és l'ensenyament tècnic, tècnic industrial o científic. La confusió en l'ús dels termes no impedeix que siguin contundents a l'hora d'afirmar, en canvi, allò que sí que consideren l'objectiu últim que s'ha d'aconseguir amb aquesta confusió: l'enriquiment de la nació i la pau social (Castellà Luis, 1936: 5)⁴.

¹ Vegeu l'exposició del Reial Decret que aprova l'Estatut d'Ensenyament Industrial de 31 d'octubre de 1924 (*Gaceta* del 5 de novembre).

² L'estat modern es defineix en el Reial Decret d'aprovació de l'Organització Corporativa Nacional de 26 de novembre de 1926 (*Gaceta* del 27) i el Reial Decret de 12 de setembre de 1927 (*Gaceta* del 14). També en l'obra de Primo de Rivera, ell mateix, pel que fa a la planificació política de l'estat modern, l'entén com una obra monàrquica, democràtica, cristiana i patriòtica, subjecta a una Assemblée Suprema Nacional, de composició corporativa, i a la Unió Patriòtica, que s'integra socialment en el sistema polític en base a tres cèl·lules: família, municipi i estat.

³ En paraules de Primo de Rivera: "Només una democràcia dictadora o una dictadura democràtica com la que avui governa, atenta, sense estranyes presses, a reorganitzar econòmicament i socialment el país sense lligams de classes i volent que tots els ciutadans siguin iguals en deures i drets i que els drets es conquisten amb l'exercici dels deures, pot, en el temps que la magna obra exigeix, preparar a Espanya un vertader règim de sobirania conscient, resultat de la creació de la personalitat ciutadana, que només pot ostentar-se mitjançant la justificació de graus de cultura i independència econòmica, encara que aquesta no radique en la possessió de béns, sinó en la mera capacitat per a adquirir-ne mitjançant un treball apte, organitzat i de just rendiment".

⁴ Sí que s'ha localitzat una definició en 1936 del professor Luis Castellà, de l'Escola de Treball de Vilanova i la Geltrú, qui diu que: "*entenem l'ensenyament dels oficis o professions tecnicoindustrials com aquells en què la tècnica preval sobre la inspiració i l'art, la raó sobre la imaginació, el cervell sobre el cor*"; definició igual a la que al seu dia es va fer al Congrés Internacional d'Ensenyament Tècnic a Brussel·les de 1932.

En els plans d'estudi publicats pels estatuts, la diferència entre ciència i tècnica no es justifica només pel grau de teoria o de pràctica, sinó que la ciència s'entén com l'art de coneixement teòric, organitzatiu, general i industrial, i la tècnica com coneixement teòric, pràctic i d'aplicació immediata al procés productiu.

En l'Estatut d'Ensenyament Industrial de 1924, l'ensenyament tècnic es concep dins de la formació dels quadres superiors de l'escola industrial: la preparació per a les professions tècniques industrials destinades a dirigir la labor de l'obrer, amb predomini del treball intel·lectual sobre el manual, com ara els contramestres, caps de taller i de fabricació, caps tècnics de totes les classes i pèrits industrials⁵. En realitat, exposa la nomenclatura "tècnic/a" per a especificar un cert tipus de professions industrials⁶ especialitzades en una ciència o un art. Això es fa patent en la divisió entre ensenyament científic, en el grau superior de la formació d'enginyers industrials (Lusa, 1997: 153-154)⁷, no en la formació de l'oficial o mestre obrer, on queda encasellada la ciència per a aquelles matèries de teoria del saber general i industrial, i ensenyament tècnic, en les disciplines teòriques d'aplicació pràctica immediata a la producció industrial:

"Els estudis científics comprenen: matemàtiques superiors, física i química teòriques, mecànica, anàlisi química, topografia, geodèsia i dibuix industrial, per a dos cursos; els estudis tècnics: mecànica aplicada a les màquines, mecànica aplicada a la construcció, construcció i arquitectura industrial, física industrial, química industrial, projectes industrials, economia industrial, geografia econòmica i cultura social; i un curs d'especialització en què s'estudien assignatures agrupades en mecànica i màquines, de manufactures i tèxtils, d'electrotècnia i de química"⁸.

Per tant, la tècnica va assimilada a la racionalització del coneixement científic que ha de ser posat en pràctica a través d'un plantejament tècnic, entès com a teoria i pràctica, per a evitar tot empirisme, tal com definia César de Madariaga (Madariaga, 1933: 390-391):

"(...) era hora ja que, tal com ningú dubta que tota tècnica moderna perfeccionada prové d'un procediment científic, ningú puga sostenir que tots els mètodes d'organització poden residir en l'empirisme o en la inspiració de determinats capitans d'indústria, de determinats bruixots, de la mateixa manera que va desaparèixer per a no tornar el famós instrument "de precisió" de la vella indústria que anomenem 'a ull'.

⁵ Vegeu l'exposició del Reial Decret que aprova l'Estatut d'Ensenyament Industrial de 31 d'octubre de 1924, p. 587 (*Gaceta* del 5 de novembre).

⁶ Si que hi ha una definició dels ensenyaments tècnics en una de las disposicions legislatives que regulen les escoles d'arts i oficis, la qual recull que "l'ensenyament tècnic i industrial té l'objectiu de formar obrers dotats d'aptitud teoricopràctica, suficient per a desenvolupar en les indústries mecanicoelèctriques, electroquímiques i d'altres els serveis tècnics i les funcions pròpies de contramestre o cap de taller. Aquest ensenyament es compondrà d'un grup d'assignatures orals i gràfiques i d'exercicis pràctics de laboratori i de taller, distribuïdes en quatre anys". Vegeu Reial Decret de 13 de setembre de 1894, p. 958 (*Gaceta* del 16).

⁷ Guillermo Lusa Monforte anomena els ensenyaments tècnics de l'Escola d'Enginyers Industrials sota la rúbrica de tècnics, científics, acadèmics, per a diferenciar aquesta nova etapa de l'anterior caracteritzada per una tècnica empírica o tècnica preindustrial. El que vol exemplificar amb aquesta distinció és el que Víctor Navarro, entre d'altres, recull en els seus estudis: amb la revolució industrial l'estudi de la tècnica serà l'objectiu primordial de la ciència, deixant al marge el que està relacionat amb els fenòmens físics.

⁸ Reial Decret de 31 d'octubre de 1924, art. 43, p. 593.

En canvi, el que sí que és explícit és el fi últim que es dona a la formació professional obrera, que força que l'ensenyament tècnic i industrial tinga un sentit més social que econòmic. És definit com un ensenyament cívico-moral. Amb això, s'intenta regenerar la moral de l'obrer, crear un nou ciutadà, que l'ensenyament tècnic ha d'imprimir en la ment d'aquest col·lectiu, perquè, com diuen els protagonistes de la configuració del nou pla de formació professional obrera, entre els quals hi ha César de Madariaga, aquesta ha d'estar dominada per una cultura general, humana i cultural que exalce els valors tradicionals cristians, per a evitar la lluita de classes i aconseguir la pau social. Per tant, es tracta d'exaltar la professió de base tècnica-científica com a ideal de vida (Durkheim, 1996: 44-62)⁹.

L'ensenyament científicotècnic en els estatuts de formació professional

L'Estatut d'Ensenyament Industrial aprovat pel Reial Decret de 31 d'octubre de 1924 configura una divisió de les escoles en: escoles elementals de treball o d'aprenentatge, on es cursen totes aquelles matèries que formen el personal obrer dels oficis generals que tinguen aplicació en diverses indústries, és a dir, s'hi imparteix un ensenyament obrer en què predomina el treball manual sobre l'intel·lectual, com ara els oficis d'ajustador, maquinista, forjador, fonedor, fuster, electricista, obrer, llanterner, conductor d'automòbils, etc.; i escoles industrials, on es fa un ensenyament professional per a la formació de mestres obrers, contramestres, caps de taller i de fabricació i la resta de professions de la indústria en què domina el treball intel·lectual sobre el manual, i, en grau superior, els ensenyaments de pèrit industrial.

És el reglament d'aplicació de l'Estatut de 6 d'octubre de 1925 el que aprova un nou organigrama¹⁰. Si observem el pla d'estudis que s'estableix a partir de l'article 16 del títol primer del reglament, hi ha una preocupació per la presència de matèries pròpies de la instrucció elemental científica, sobretot en l'ensenyament de preaprenentatge i aprenentatge, com ara nocions de matemàtiques pràctiques, nocions de ciències físiques i naturals, nocions de gramàtica pràctica, aritmètica i geometria pràctiques, aritmètica i àlgebra elementals, geometria i trigonometria, ampliació de matemàtiques, química general, física general, gimnàstica etc., a més d'algunes matèries de caràcter social: legislació obrera o legislació social de l'ofici. La novetat és l'apel·latiu de "pràctics" que acompanya aquests ensenyaments tradicionals i els dona un caire més coincident amb l'ensenyament tècnic-industrial. A mesura que s'ascendeix de nivell, la introducció de l'ensenyament tècnic predomina sobre el científic o social. Si en el preaprenentatge únicament s'inclouen com a tals les assignatures de dibuix i classes pràctiques, en l'aprenentatge per a oficial obrer s'incorporen, com a noves assignatures de caràcter tècnic, les pràctiques de taller, dibuix aplicat a l'ofici o tecnologia de l'ofici. En canvi, és en els ensenyaments de perfeccionament professional on la tècnica ocupa la major franja horària, ja que hi són més nombrosos. Per exemple, per a mestres obrers s'ha de cursar, per al curs general, geografia econòmica de les principals potències, economia industrial i organització de tallers, dibuix industrial, pràctiques de taller i higiene industrial; per al curs especial, mecànica, tecnologia especial de l'ofici, pràctiques de taller o laboratori i dibuix aplicat a l'ofici. En el cas dels peritatges, en els cursos comuns només s'afigen com a noves matèries construcció, topografia, dibuix d'adorn i dibuix de llavat, i és ja en els cursos de peritatges específics on totes les assignatures són de caràcter tècnic, especialitzades en els oficis corresponents.

⁹ Com diria Durkheim, tot i que l'especialització econòmica propicie que cada individu es dedique a una professió, cal la integració de tota la comunitat sobre la base d'una moralitat comuna nacional, que obligue els ciutadans a posar al seu servei les creences i interessos particulars, i que aquesta moralitat siga inculcada en tots els membres de la nació mitjançant l'educació.

¹⁰ Reial Decret de 6 d'octubre de 1925, núm. 283, p. 146 (*Gaceta del 10*).

Aquesta graduació de menor a major de presència de la tècnica en el currículum educatiu, seguint la línia del pla de 1910 encara que eliminant-ne les matèries de tipus artístic, es deu al fet que l'ensenyament tècnic industrial s'adreça als quadres superiors de caps tècnics, peritatges i enginyers, i al fet que la tècnica és entesa com una especialització superior, com el domini complet d'un art i com un coneixement tant intel·lectual com manual. En canvi, l'ensenyament científic tradicional és assimilat als graus d'aprenentatge i l'estudi científic industrial i queda col·locat, en els plans d'estudi de les escoles industrials, en posició inferior respecte a les matèries de tall tècnic-industrial.

Quant a l'aplicació d'aquest reglament en la vida mateix de les escoles, s'hi permet una certa flexibilitat d'adaptació a l'economia local, sobretot, en els estudis superiors, per a millorar la productivitat nacional¹¹. El comportament de les escoles a l'hora de planificar els currículums educatius és variable. D'una banda, estan aquelles escoles que fan una adaptació completa al reglament, sobretot són aquells centres enclavats en zones de desenvolupament industrial reduït. D'una altra banda, estan aquelles que, a causa de la importància econòmica d'una determinada indústria, planifiquen un ensenyament adaptat a l'especialitat i s'aparten de la reglamentació oficial. Així, les escoles de Logronyo, Santander o Vigo s'engloben dins del primer grup¹², en canvi, centres com el d'Alcoi, Eibar o Gijón pertanyen al segon tipus¹³.

En van ser poques les escoles que van incorporar el pla d'estudis del reglament de 1925 als seus currículums educatius, la majoria continuava regint-se pel pla de 1910, a causa de la dificultat econòmica que comportava introduir un nou organigrama, a més de les conseqüències negatives que havien de patir els alumnes incorporats en el pla antic. Tampoc va haver-hi temps suficient perquè els centres de formació professional s'ajustaren al pla de 1925, ja que en menys de tres anys s'aprovarien noves directrius recollides en l'Estatut de Formació Tècnica Professional de 1928.

La publicació de l'Estatut de Formació Professional de 1928 és el resultat perfeccionat d'un conjunt de disposicions que es van promulgar des del 1924. Un dels principals problemes és la inadaptació a les noves disciplines pedagògiques modernes i amb aquestes a les necessitats del país, perquè el que es vol més bé és unir l'ensenyament tècnic a les organitzacions existents¹⁴. La crítica feta al de 1924, quant a la situació privilegiada concedida a l'ensenyament d'enginyeria industrial amb perjudici de la resta de formacions, comporta que es canvie l'apellatiu d'ensenyament industrial pel de tècnic i professional, perquè l'especialització tècnica industrial es faça de des de la formació de l'obrer a les escoles del treball (Madariaga, 1933: 456-459). La divisió dels nivells formatius varia l'estructura de 1924. Ara, en la formació professional obrera de les escoles de treball o aprenentatge, s'imparteixen aquests ensenyaments: el preaprenentatge, l'aprenentatge de l'oficial i la formació professional del

¹¹ L'article 6. Capítol primer, de l'Estatut d'Ensenyament Industrial de 1924, diu, més o menys, que les escoles industrials oficials i les seues juntes de patronat tenen capacitat jurídica per a establir ensenyaments complementaris de caràcter industrial, però queden sotmeses a la inspecció oficial en matèria pedagògica. A més, l'article 14 del capítol tercer permet a les juntes d'ensenyament industrial relacionar els ensenyaments industrials amb els altres de la localitat i amb les necessitats de la indústria, de l'exèrcit i de la marina i els articles 50 i 51, títol primer, del reglament d'aplicació de l'Estatut determinen per als ensenyaments de peritatge que, a més dels ensenyaments corresponents a les especialitats de pèrits mecànics, químics i electricistes, a les zones de Catalunya i València s'establisquen els de pèrit d'indústria tèxtil i les escoles respectives, les quals estaran a Terrassa i Alcoi, i es puguin establir altres especialitats diferents de les que esmenta el reglament quan, a proposta dels claudres de l'escola respectiva i amb l'aprovació de la junta local i de la comissió permanent d'ensenyament industrial, ho acorde el govern, justificant l'establiment de nous ensenyaments per les característiques industrials de la zona.

¹² Memòries de les escoles industrials de Logronyo, Santander i Vigo del curs 1927-28.

¹³ Memòries de les escoles industrials d'Alcoi, Eibar i Gijón del curs 1927-28, entre d'altres.

¹⁴ Reial Decret de 9 de març de 1928, núm. 71, p. 1604 (*Gaceta* de l'11). Per això, l'element artesà s'incorpora a la formació professional de l'Estatut, atesa la importància que pren en l'economia del país.

mestre, les d'auxiliar tècnic i el reaprenentatge. I a les escoles industrials es fa la formació del tècnic auxiliar¹⁵.

L'element gestor de cada escola és un patronat local de formació professional, al qual es dona autonomia completa per a regir els plans d'estudis en les cartes fundacionals de cada escola. És ara quan per primera vegada s'assimila explícitament l'ensenyament tècnic a un ensenyament cultural i cívic, sent aquesta l'única condició que ha de guiar l'eix dels plans d'estudis¹⁶.

L'aplicació d'aquest nou estatut a les escoles és diferent, en funció de la localitat a què pertany l'escola. Hi ha centres que creen una nova estructuració del currículum educatiu i donen més importància en els nivells inferiors a les matèries de caràcter social i científic que a les tècniques; altres introdueixen, seguint l'eix central del reglament de 1925, noves matèries des dels primers graus de caràcter tècnic. Així, per exemple, es poden establir dos grups d'escoles: d'una banda, les que des dels nivells inferiors intenten fer una especialització tècnica i, d'altra banda, aquelles en què l'especialització tècnica s'imparteix en els nivells superiors. Dins del primer tipus estan les escoles de Reus, el Real Instituto de Formación Profesional Obrera, Sabadell, Béjar, Terrassa, Tarragona, Eibar i Valladolid; dins del segon tipus, hi ha Gijón, Alcoi, Vilanova i la Geltrú, Santander, Badalona, Lleida i Barcelona. Els paràmetres que regeixen aquesta divisió estan relacionats amb el desenvolupament industrial de la localitat on s'estableix l'escola. Allà on el desenvolupament industrial és important es mostra interès per introduir l'ensenyament tècnic en el currículum educatiu des de l'oficial obrer i el mestre obrer; en canvi, en aquells centres on la tècnica és introduïda segons els plans d'estudis generals i en els nivells superiors això és degut al fet que l'especialització econòmica industrial requereix aquest tipus de personal per a la indústria. És el cas de Barcelona, Alcoi, Vilanova i la Geltrú o Badalona.

Conclusió

Els autors de l'estructura de la formació professional durant aquesta època entenen com a necessitat prioritària trencar amb la tècnica basada en l'empirisme, perquè estiga fonamentada per un coneixement racional científic i amb una aplicació pràctica immediata al procés industrial. Però la indefinició i confusió mateix dels teòrics del moment en l'ús d'aquests termes no impedeix que siguin vehements a l'hora de manifestar l'anhel que es pretén aconseguir amb aquesta formació: una nova moralitat nacional, inculcada a través de la formació tècnica industrial de l'obrer, per a evitar el conflicte social i unir tots els interessos a favor d'un objectiu col·lectiu comú: l'enriquiment de la nació. Es tracta de crear un ideal de vida a través de la professió.

La planificació dels currículums educatius de les escoles del treball associa l'ensenyament tècnic a l'especialització industrial, a un domini concret d'acord amb l'estratificació de tasques que ha imposat la divisió del treball del nou procés productiu. Aquesta especialització intenta, de manera gradual, traslladar-se dels quadres superiors als inferiors de formació professional, en els quals continua predominant una formació elemental i tradicional.

¹⁵ Reial Decret de 21 de desembre de 1928, núm. 363, p. 1989 (*Gaceta* del 28). A més, s'ofereix la formació professional artesana i el perfeccionament professional del treballador, del treball encaminat a millorar les condicions tècniques i psicofisiològiques d'aquest, i la d'enginyers industrials, que té l'objectiu de formar el personal capacitat, pels seus coneixements tècnics i científics, per a la direcció de les indústries, preparació de dictàmens, projectes, estudis tècnics i econòmics de l'organització industrial, a més de l'autorització de documents, peritatges i altres activitats tècniques (vegeu el Reial Decret de 23 d'octubre de 1928, núm. 306, p. 698 (*Gaceta* de 11 de novembre)).

¹⁶ Només s'exigeix un pla mínim per al grau d'auxiliar industrial, que és publicat en una disposició posterior, amb data 18 juliol de 1929, en què predominen les matèries tècniques industrials i cívico-morals sobre les pròpiament científiques.

La dificultat ve a l'hora de ser aplicada a les escoles, la majoria de les quals manté el pla que regeix les escoles d'arts i oficis i industrials des de 1910 i tímidament adapta el seu pla a l'oficial de 1925. Només les zones de major desenvolupament industrial adapten els currículums educatius a les necessitats de l'economia local al marge de l'oficial, introduint l'especialització tècnica des dels quadres inferiors de formació. Aquest comportament heterogeni es deu al fet que, d'una banda, aquest desig d'especialització formativa tècnica industrial xoca amb un analfabetisme de l'obrer que no té els coneixements generals d'educació primària; i, d'altra banda, xoca amb una estructura tradicional en la formació industrial que l'estat no ha intentat modificar, perquè l'interès per actuar d'acord amb les noves corrents pedagògiques de formació tècnica industrial s'ha quedat en el mer discurs¹⁷. És així perquè no s'ha plantejat, des de les institucions oficials, un projecte global conscienciat, que relacione les necessitats industrials amb les pròpies característiques econòmiques i educatives de la nació. Per això, l'homogeneïtzació nacional, pel que fa a la formació professional obrera moderna, serà un somni inabastable. Per això, als anys 30 moltes escoles encara no havien fet el canvi a la nova formació tècnica i industrial.

Finalment, hem de concloure que amb una formació professional tècnica industrial adreçada als quadres superiors en principi es propicia, d'una banda, l'especialització d'aquest grup en una funció concreta del procés productiu i la formació d'una massa d'obrers que adquirisca nocions elementals tant primàries com tècniques i, d'altra banda, la formació de caps de taller i mestres obrers, de grau intermedi, on predomina tant l'equació tècnica com la moral i cívica. Davant d'aquesta graduació formativa, es propicia un adoctrinament dels obrers en les noves relacions modernes, que imposa el capitalisme a les fàbriques o tallers, més econòmic que social i polític. Una vegada que aquest col·lectiu, i no el dels contramestres, caps de taller o pèrits, conega que els efectes d'aquest nou sistema d'explotació no poden ser alleujats per una formació professional d'aprenentatge, tal com està plantejada, la contrapartida serà donar espenta al sindicalisme obrer d'esquerres. Així, l'objectiu de moralització cívico-social de l'obrer no funcionarà mitjançant aquest pla d'educació professional.

¹⁷ Amb aquest plantejament, s'aprofundirà en una bretxa que separarà el discurs oficial modernitzador, al qual respondran les poques escoles de major desenvolupament industrial, afavorides per la iniciativa particular, i la tradició assentada en l'estructura formativa de la majoria de les escoles professionals

Bibliografia

CASTELLÀ LUIS G. (1936), *Normas para una organización de la enseñanza técnico-industrial*, BILE, 909, 5.

DURKHEIM, É. (1996), *Educación y sociología*, Barcelona, Península, 44-62.

GERMANI, G. (1965), *Política y sociedad en una época de transición. De la sociedad tradicional a la sociedad de mas*, Buenos Aires, Paidós, 91-116.

GERMANI, G. (1969), *Sociología de la modernización. Psicología social y sociología*, Buenos Aires, Paidós, 15-21.

GERMANI, G. (1992), «Secularización, modernización y desarrollo económico», A: CARNERO, T (ed.), *Modernización, desarrollo político y cambio social*. Madrid, Alianza Editorial, 96-97.

LUSA MONFORTE, G. (1997), «La técnica científica académica en la Barcelona de la restauración. Tensiones centro-periferia», A: *IV Trobades d'història de la ciència i de la tècnica*, Alcoi-Barcelona, SCHCT-IEC, Barcelona, 153-154.

MADARIAGA, C. (1933), *La formación profesional de los trabajadores*, Madrid, M. Aguilar.

NAVARRO BRÓTONS, V. (1994), «Aspectes de les relacions ciència-tècnica des d'una perspectiva històrica», A: AAVV, *Tècnica i societat en el món contemporani*. Sabadell, Museu d'Història de Sabadell, 7-23.

PRIMO DE RIVERA, M. (1929), *El pensamiento de Primo de Rivera: sus notas, artículos y discursos*, Madrid, 32-50.